

Örebro 2022-10-22

YTTRANDE

Dnr 2022-06/AG/JH

Regeringskansliet
Utbildningsdepartementet
103 33 Stockholm

Handläggare: Anna Gabrielsson

I mål – vägar vidare för att fler unga ska nå målen med sin gymnasieutbildning (SOU 2022:34)

Riksförbundet för döva, hörselskadade barn och barn med språkstörning, DHB, är en föräldraorganisation som startade 1949 och aktivt arbetar för att våra målgrupper ska vara delaktiga, jämlika samt ha inflytande i ett tillgängligt samhälle. Även barn med ytterligare funktionsnedsättningar är en viktig grupp inom vår organisation. Grunden för våra ställningstaganden är våra samlade erfarenheter i förbundet. Viktiga dokument för vårt arbete är *Barnkonventionen* och *FN-konventionen om rättigheter för personer med funktionsnedsättning*. Vårt arbete utgår även från Sveriges språklag, som ger svenskt teckenspråk ställning motsvarande de nationella minoritetsspråken.

Sammanfattning

Riksförbundet DHB ser idag att många av våra medlemmar inte ges förutsättningar att nå målen med sin gymnasieutbildning och välkomnar därför en utredning vars uppdrag är att skapa förutsättningar för att fler unga ska nå målen i sin gymnasieutbildning. Särskilt positiva är vi till den del av uppdraget som rör användningen av yrkespaket på introduktionsprogram samt att även gymnasiesärskolan ges utrymme i utredningen.

Vi är positiva till flertalet av utredningens förslag om att stärka och utveckla redan befintlig lagstiftning samt att en utveckling av yrkespaketets roll på introduktionsprogrammen, framför att införa ytterligare en programform.

Det finns ett behov av relevanta yrkesutbildningar av god kvalitet som kan locka unga, och som därmed kan tillgodose arbetsmarknadens efterfrågan av kunniga yrkesmän- och kvinnor. Det är positivt att utredningen visar att det finns en stor potential i elever som lämnar grundskolan och går vidare till yrkes- och introduktionsprogram.

Vårt förbund välkomnar att utredningen uppmärksammar de stora bristerna i statistik generellt, men främst vad gäller elever med funktionsnedsättning. Vi har under lång tid påtalat vikten av att elever med funktionsnedsättning ska finnas med i statistik och så att deras situation kan analyseras och utvärderas på samma sätt som elever som inte har någon funktionsnedsättning.

Riksförbundet DHB vill se att Skolverket får i uppdrag att även samla in statistik från gymnasiesärskolan, även om detta inte skulle ge en heltäckande bild så är det en viktig del i att skapa bättre förutsättningar för gymnasiesärskolan.

Vi har valt att utveckla våra synpunkter i vissa delar där vi framförallt saknar funktionshinderperspektiv. Vi har valt att inkomma med synpunkter på avsnitten 3,4,5, och 7.

3.1.3 Att nå målen med studier i gymnasiesärskolan

I 2010 års skollag¹ finns den målgrupp som har rätt till en plats på gymnasiesärskolan definierad. Skrivningen i lagtext, som utredningen refererar till, är att det är ”ungdomar som inte har förutsättningar att klara av gymnasieskolans kunskapskrav”. Vårt förbund vill i detta sammanhang uppmärksamma det perspektiv som lagstiftaren har valt. Vi menar att det vore rimligt att ha skrivningen ”ungdomar som gymnasieskolan inte har förutsättningar att möta i kunskapskraven”. Detta kan måhända för många upplevas som en obetydlig nyansskillnad, men oaktat detta, så vill vårt förbund uppmärksamma det perspektiv och den värdering som lagstiftaren har valt. Det har inget att göra med skolformen, utan är en fråga om var lagstiftaren väljer att lägga ansvaret för att tillgodogöra sig utbildning.

Vidare är det beklagligt att nationell statistik för gymnasiesärskolan är så bristfällig att det helt saknas underlag i utredningen. Detta är något som vårt förbund under en längre tid efterfrågat, då det, liksom för övriga skolformer, är en viktig faktor i att göra prognoser för att möta behov. Att det pågår ett utvecklingsarbete på Skolverket för att skapa statistiska underlag i framtiden får ändå ses som positivt.

3.2.2 Utgångspunkter för statistik för gymnasieskolan

Även om det finns indikatorer på en viss ökning av elever som tar examen från gymnasieskolan efter tre år, är det inte tillräckligt för att mildra den oro som finns i att 28 %

¹ Skollagen (2010:800) kap 18 §4

av gymnasieskolans samtliga elever efter fem år inte har uppnått examen. Det är mer än var fjärde elev som har påbörjat utbildning. Det som sticker ut, och som är starkt oroande är att 80 % av eleverna som påbörjar ett introduktionsprogram inte har nått examen efter fem år. Åttio procent. För elever på nationellt program var motsvarande siffra 18%. Utredningen vill peka på en positiv trend, och må så vara, men det är fortfarande alltför många elever som går ända upp till fem år på gymnasiet utan att ta examen.

Skollagen är tydlig med att gymnasieskolans huvudmän har en skyldighet och ett ansvar att ge alla elever möjlighet att nå så långt som möjligt i sitt lärande. Utredningen tar upp att "...skillnader i elevers olika förutsättningar ska kompenseras med insatser och stöd som möjliggör för elever med mindre privilegierad bakgrund att nå målen med sin utbildning", och här skulle vårt förbund vilja uppmärksamma att här kan det också handla om att eleven har en funktionsnedsättning. Det som lyfts fram är föräldrars utbildningsnivå och migrationsbakgrund, vilket naturligtvis också ha relevans, men här saknar vi funktionshinderperspektivet. Det är fundamentalt att även den förutsättningen vägs in i gymnasieskolans kompensatoriska uppdrag.

3.3 I vilken utsträckning når elever målen i gymnasiesärskolan?

En brist som gymnasiesärskolan tyvärr har är att Skolverket inte sammanställer statistik över betygsresultat i gymnasiesärskolan eller ungas sysselsättning efter genomförd gymnasiesärskoleutbildning. Det betyder att vi i stort sett inte vet något om i vilken omfattning elever når sina mål eller har sysselsättning. Detta har Riksförbundet DHB uppmärksammat vid flera tillfällen, både i samråd med Skolverket och i samband med tidigare utredningar²³.

Riksförbundet DHB vill se att Skolverket får i uppdrag att även samla in statistik från gymnasiesärskolan, även om detta inte skulle ge en heltäckande bild så är det en viktig del i att skapa en bild av gymnasiesärskolan, liksom det är för övriga gymnasieskolan.

4.1 Orsaker till att elever inte når målen med sina studier i gymnasieskolan

Tidigare utredning⁴ har ansett att behörighetskraven bör vara lika för yrkesprogram och för högskoleförberedande program. Perspektiven var att yrkesprogrammen kunde få en lägre status om det var en åtskillnad i behörighetskrav och att elever med bättre betyg oftare tog gymnasieexamen. Långtidsutredningen konstaterade att det skedde en ökning av elever som inte fullföljde gymnasiestudierna i samband med införandet av behörighetskrav på nationella program, samtidigt som antalet elever i det dåvarande individuella programmet ökade⁵. Utredningen drog då slutsatsen att höjda behörighetskrav och betygskrav begränsat tillgången till gymnasieskolans nationella program och möjligheterna att bli klar med gymnasiestudierna. Detta gällde framför allt för elever med svaga förutsättningar.

² Vårt gemensamma ansvar för unga som varken arbetar eller studerar (SOU 2018:11)

³ Framtidsval – karriärvägledning för individ och samhälle (SOU 2019:4)

⁴ En gymnasieutbildning för alla (SOU 2016:77)

⁵ Jämlikheter i möjligheter och utfall i den svenska skolan (SOU 2019:40)

Riksförbundet DHB har tidigare uppmärksammat just de möjliga konsekvenserna, eftersom vår erfarenhet är att många av våra medlemmar som valt yrkesprogram har gjort det för att det är en praktisk utbildning med färre inslag av teoretiska ämnen. De har ofta inte fullständiga betyg i kärnämnen, men en stark motivation att lära sig ett praktiskt yrke och komma ut på arbetsmarknaden. Vi skrev t ex i tidigare remissvar⁶ ”Utredningens förslag kan tolkas så att eftersom regeringen vill att väldigt många fler än idag ska välja yrkesutbildningar för samhällets kompetensförsörjning, är förslaget att de elever som idag väljer teoretiska gymnasieprogram istället ska välja yrkesutbildningar. Vårt förbund ställer sig tveksamt till detta då vår erfarenhet är att de elever som väljer yrkesprogram gör det för att de vill ha en yrkesutbildning. Flera av de ungdomar vi representerar saknar godkända betyg i flera ämnen och har ofta lågt självförtroende när det gäller skolan. De tycker om att arbeta praktiskt och är stolta över att få en yrkesidentitet, samtidigt som de tackas för att de inte behöver läsa flera teoretiska ämnen för att få sin yrkesexamen.”

Detta är en uppfattning som Riksförbundet DHB vidhåller, dvs att elever som är praktiskt begåvade ska få möjlighet att utbilda sig till det yrke de valt, och att högskoleförberedande kurser kan väljas till i ett senare skede i livet, om den enskilde väljer det.

4.1.2 Faktorer i grundskolan

Enligt skollagen ska alla elever ha rätt till tillgång till studie- och yrkesvägledning⁷, och vårt förbund har tidigare tagit upp hur viktigt det är att den fungerar. Utredningen konstaterar att eleverna skulle vilja ha mer studie- och yrkesvägledning och att behovet därmed inte tillgodoses.

Vi är eniga med utredningen om att studie- och yrkesvägledningen utgör en viktig del i att förbereda eleverna på gymnasieskolan, men att det idag fortfarande är problem med att få den att vara tillgänglig och fungera tillfredställande för alla som har rätt till den. Studie- och yrkesvägledare har ett uppdrag att arbeta aktivt med att motverka eventuella begränsningar i elevernas yrkesval inte bara utifrån kön, social och kulturell bakgrund utan även funktionsnedsättning. Vår erfarenhet är att de elever som finns inom de grupper som vi representerar, dvs ungdomar med dövhet, hörselskada eller språkstörning i många fall inte får tillräckligt mycket stöd i sina val till gymnasiet. För många av eleverna är det lika viktigt att veta hur den fysiska, kommunikativa, auditiva och visuella tillgängligheten är på olika skolor och program, som vilka kurser som ingår och vad man kan arbeta med. Vår erfarenhet är att det saknas kunskap i grundskolan om vilket stöd de har rätt till och vad som går att ordna i form av hjälpmedel, hörselteknik och tillgängliga läromedel för att de ska få förutsättningar att välja de gymnasieprogram de skulle vilja. Flera väljer de program som de tror kan fungera, inte vilka de skulle vilja gå. Vi menar att det även ligger i studie- och yrkesvägledarens uppdrag att vara en länk mellan grundskola och gymnasieskola i att göra studier tillgängliga för eleverna.

⁶ Förslag till förändringar i vissa gymnasieprogram samt lagrådsremissen Ökade möjligheter till grundläggande behörighet på yrkesprogram och ett estetiskt ämne i alla nationella program (U2018/00691/GV Dnr 6.1 – 2018:570)

⁷ Skollagen (2010:800) 2:29

Vidare uppger att utredningen att skolan inte lyckas med att anpassa undervisningen efter elevernas olika behov av stöd. Vår erfarenhet stämmer dessvärre överens med den slutsatsen. Många elever med funktionsnedsättning har full närvaro och vill verkligen lära sig, men skolan kan inte möta deras behov. Det brister i studie- och yrkesvägledning såväl som elevhälsa, båda viktiga komponenter för att en elev ska få den utbildning de har rätt till. Ett tydligt exempel är ett av de mail som kommer till oss om föräldrars frustration:

Jag är mamma till en pojke som är 16 år och går i 9:an. Inför gymnasievalet känner jag mig väldigt frustrerad och ledsen. Möjligheten för mitt barn att få gå på gymnasiet är ytterst begränsat eller snarare obefintligt. Min son har språkstörning. Han har anpassad studiegång och tagit bort NO ämnena. Han har hela högstadiet haft en resurs vissa undervisningstimmar. Han har gått på extra studietid några gånger i veckan och för att orka med har han strukit sin profiltid. Han är så ambitiös, är alltid i skolan och vill inget mer än vara en del i klassen. Min son har underkända betyg i svenska, engelska och matematik. Kanske kan han bli godkänd i matematik. Engelskan är jättesvår, han har en resurs och arbetar hemma nästan varje dag med läxor, men materialet är hämtat från mellanstadiet. Att min son skulle hämta igen och läsa igen går bara inte Därmed stängs alla möjligheter för honom att gå gymnasiet. Han hamnar utanför och är inte välkommen på något program. Det som finns är att komplettera på im individuellt val. Men i hans fall handlar det inte om att han har varit ointresserad eller skoltrött. Tvärtom lägger han ner mer tid på skolan än många andra.

Gymnasiet är så viktigt. Att få välja inriktning på en framtida yrkesbana och få växa tillsammans med jämnåriga, nu kommer han att hamna utanför all socialt och tappa sitt sammanhang. Han kommer att gå med elever som är skoltrötta, har varit borta mycket från skolan och inte är så motiverade, trots att han gjort allt han har kunnat och så gärna hade velat välja någon gymnasieutbildning. Så det man indirekt säger är: Du duger inte! Du har inte tränat och ansträngt dig tillräckligt! Min son har en funktionsnedsättning som inte kan tränas bort. Han lever med den. Det går inte att träna en fisk att klättra i träd.

Mamma till en pojke på 16 år

4.1.3 Faktorer i gymnasieskolan

Utredningen tar upp att problem som uppstår kring en elev ofta tas upp som brister hos eleven utan att det tas hänsyn till elevens funktionsnedsättning eller att svårigheterna snarare uppstår i samspel med den omgivande miljön och lärarnas undervisning. Vårt förbund kan inte annat än bekräfta den bilden, vilket även Specialpedagogiska skolmyndighetens Barnpanelrapport⁸ gör. I rapporten uppger elever att hur svårt det är när anpassningar saknas, men även att skolan brister i studiero och trygghet då många elever upplever sig utsatta, utstötta och illa behandlade. Otrygghet och utanförskap är ytterligare skäl till att elever med funktionsnedsättning inte når målen med sin utbildning.

Tidigare är det konstaterat att information om gymnasiesärskolan är otillräcklig. Det är inte endast att statistik saknas, utan även att förekomsten av kunskapsämnanställningar och

⁸ Specialpedagogiska skolmyndighetens Barnpanelrapport "Vad säger elever med funktionsnedsättning om trygghet, studiero och motivation?", 2019

forskning är starkt begränsade. Det är då kanske inte så konstigt att Skolverket uppger att apl och praktik inte tycks fungera inom gymnasiesärskolan. Med detta skrivet, anser vårt förbund att det är oerhört angeläget att skollagens intentioner snarast blir verklighet även för elever i gymnasiesärskolan.

4.1.4 Bakgrundsfaktorer hos eleverna som inverkar

Riksförbundet DHB vill här särskilt uppmärksamma bristen på statistik över elever med funktionsnedsättning inom skolan. Då det saknas så är det inte heller möjligt att få en bild av förutsättningarna eller utvärdera eventuella åtgärder. Vårt förbund har under lång tid påtalat vikten av att även elever med funktionsnedsättning får finnas med i statistik och så att deras situation kan analyseras och utvärderas på samma sätt som elever som inte har någon funktionsnedsättning.

4.2.1 Att förebygga genom hög kvalitet i utbildningen för alla elever

Det finns ett antal relativt färskta utredningar och rapporter, varav några redan är nämnda i vårt svar. De återkommande faktorerna handlar om en stärkt elevhälsa, förbättrad kvalitet i undervisningen och en tillgänglig studie- och yrkesvägledning. Återkommande är också de preventiva insatserna inom elevers behov av stödinsatser i undervisningen och de förebyggande uppdrag inom elevhälsan. Det gäller alla elever, men elever med funktionsnedsättning i synnerhet. Aktuella problemområden torde vara relativt väl kartlagda, förutom gymnasiesärskolan.

Det finns dock goda förslag på områden som bör implementeras, såsom SKR:s projekt Plug In där det skapats verktyg för att höja kvaliteten på undervisningen genom anpassningar utifrån elevers behov av stöd och förmågor samt att lärare och övrig personal tar ett gemensamt ansvar för elevernas helhetsutveckling⁹.

5.1 Behov av tydligare vägar till arbete för elever som saknar behörighet till nationella program

Ett skäl till utredningens uppdrag är det råder brist på gymnasialt yrkesutbildad arbetskraft inom många branscher, en brist som enligt prognoser kommer att hålla i sig en tid framöver. Det finns ett behov av relevanta yrkesutbildningar av god kvalitet som kan locka unga, och som därmed kan tillgodose efterfrågan av kunniga yrkesmän- och kvinnor. Det finns en stor potential i elever som lämnar grundskolan och går vidare till yrkes- och introduktionsprogram, men det finns ett problem i att det svenska skolsystemet har byggt in ett stigma i att gå på de programmen. Detta trots att Skolverket visar att elever på yrkes- och introduktionsprogram med väsentliga inslag av praktik har förhållandevis goda förutsättningar att etablera sig på arbetsmarknaden¹⁰. Vårt förbund är eniga med utredningen om att det finns mycket att vinna på att skapa tydliga studievägar som förbereder elever på introduktionsprogram inför den del av arbetsmarknaden där deras kompetenser kommer bäst

⁹ SKR (2021) ”Tre nivåer av förebyggande arbete”

¹⁰ Skolverket (2021) Etablering på arbetsmarknaden eller fortsatta studier år 2019 efter gymnasieskolan

till sin rätt. Här ligger både en vinst för den enskilde som kan försörja sig och bidra inom ett yrkesområde, och för samhället som får viktig arbetskraft.

5.6.1 Yrkespaketets roll i gymnasieskolan behöver förtydligas

Riksförbundet DHB är positiva till utredningens förslag att Skolverket får i uppdrag att tydliggöra hur nationella yrkespaket kan användas inom gymnasieskolans introduktionsprogram.

Vårt förbund instämmer i att det är viktigt med att erbjuda avslutande vägledningssamtal så att elever som läst yrkespaket ska få information om hur de kan bygga på sin utbildning i komvux eller folkhögskola. Vägledningssamtalet behöver anpassas efter eleven och det ska säkerställas att eleven också har förstått innehållet i samtalet.

5.6.6 Yrkesutbildning på introduktionsprogram och i gymnasiesärskolan ska ingå i samverkan i lokala programråd

Riksförbundet DHB är positiva till att Gymnasieförordningens 1 kap. 8 § utvidgas så att samverkan mellan skola och arbetsliv i lokala programråd även ska omfatta yrkesutbildning som anordnas på introduktionsprogram och i gymnasiesärskolan.

5.6.8 Hur utredningens förslag och bedömningar förhåller sig till riksdagens tillkännagivande om tvåårig yrkesskola

Riksförbundet DHB instämmer i utredningens slutsats att det inte finns behov av att gå vidare med förslaget om en tvåårig yrkesskola. Det finns idag en underutnyttjad potential i användningen av yrkespaket på introduktionsprogram och att det därför är bättre att utveckla den nuvarande utbildningen.

7.2.1 Elever behöver en bra start i gymnasieskolan för att komma över mållinjen

Vårt förbund delar utredningens uppfattning, att frågan om hur elevers behov av stöd i gymnasieskolan tillgodoses är omfattande. Det handlar om övergångar mellan skolformer, vilka förutsättningar de ges för att förstå sitt nya sammanhang, tillgängliga lärmiljöer, tillgång till hjälpmedel och förmåga till eget ansvarstagande. Vi delar utredningens bild av att gällande lagstiftning om stöd är inte alltid är samordnade eller anpassade för gymnasieskolans specifika behov och är därför ett område som är i behov av förbättringar.

Det finns stora brister i statistik över gymnasieskolan. Det saknas till stor del en återkommande nationell uppföljning av stödinsatser i gymnasieskolan, hur många som tar del av olika stödinsatser, hur elever med funktionsnedsättning får sina rättigheter tillgodosedda och för den största delen av gymnasiesärskolans verksamhet. Detta innebär att kunskapen om gymnasieskolans inte erbjuder eleverna det stöd de behöver, vilket betyder att barn och unga inte ges likvärdiga livsvillkor. Även detta är ett område som är i behov av reformer.

7.3.1 Bestämmelsen om studie- och yrkesvägledning ska förtydligas

Riksförbundet DHB är positiva till utredningens förslag att studie- och yrkesvägledning ska bedrivas på individ-, grupp- och skolenhetsnivå samt ske i samverkan med lärare och övrig personal samt vara en del av skolans kvalitetsarbete. Detta kan leda till att eleverna får bättre förutsättningar att göra ett välgrundat val.

7.3.2 Det behövs mer kunskap om stöd i gymnasieskolan

Riksförbundet DHB är positiva till att Skolverket föreslås genomföra en kartläggning av de stödåtgärder som erbjuds i gymnasieskolan och se över förutsättningar för en regelbunden uppföljning samt att Skolinspektionen bör genomföra en kvalitetsgranskning av tillämpningen av stödbestämmelserna i gymnasieförordningen. Det behövs mer kunskap om stöd i gymnasieskolan och större möjligheter till flexibla lösningar.

7.3.3 Förlängd undervisning ska beslutas inom ett åtgärdsprogram

Riksförbundet DHB är positiva till att det i gymnasieförordningen ska framgå att beslut om förlängd undervisning ska fattas inom ett åtgärdsprogram. Förlängd undervisning är en viktig åtgärd som för de elever som av olika skäl har förlorat en ansevärd tid av sin undervisning exempelvis pga sin funktionsnedsättning. Det kan vara en nödvändig förutsättning för att de ska ha en möjlighet att slutföra sina studier.

Riksförbundet DHB

Dag som ovan

Jan Höglund